הלך
גם המיתוס

תמיר מסד, הקצין שכבש את הבופור והתווכח עם שר הביטחון דאז אריאל שרון על מספר ההרוגים בקרב, הפך בעיני רבים לסמל הניתוק של ראש הממשלה מנחם בגין ממציאות המלחמה בלבנון ● השבוע, בשירות מילואים בשומרון ובסוף ימי ממשלת האחדות של שרון, הוא ירה במחבל המתאבד אבל נהרג בהתפוצצות חגורת נפץ

מיכל קפרא

שוב אבא. שוב אמא. שוב הורים שכולים. שוב צריך להיכנס פנימה. לספר סיפור. לשרטט דמות. של הבן, שלהם, שלנו. שביל ארוך מוביל פנימה אל הבית של אורלי ותמיר מסד ז"ל במושב בן שמן. הדשא מטופח ועליו הרבה כיסאות פלסטיק לבנים. הרבה אנשים יבואו, ישבו, יקומו ויביטו בהורים, באישה, בילדים הקטנים באותו מבט רדוף של ניצולים ומניים. האיפוק, הבכי, העוגיות, מיץ האשכוליות, החיבוקים, הטשטוש, המבוכה. ככה שבעה ימים.

”מחבל, מחבל”, צעקה אישה בתחנת הדלק של אריאל ביום ראשון בצהריים. תמיר מסד, רב סרן במילואים, רץ לעבר המחבל. כשהופעלה תגורת הנפץ הוא היה רכון מעליו.

”תראי את הזר”, אומרת אמא יהודית. ביום שישי האחרון קנה תמיר זר פרחים לאורלי אשתו. פרחי השושן הצחור עוד זקופים. הוא אף פעם לא קנה פרחים, תמיר. ביום שישי האחרון, קנה. זר פרחים לבן עם כתמים כתומים, באגרטל גדול שהוצב על שולחן האוכל בכניסה לבית. עכשיו עומדת התמונה שלו, עם סרט שחור, למרגלות הזר. איש צעיר בן 41. מחייך.

לבנון בתמצית

אז, על הבופור, הוא לא חייך בצילום. הוא עמד שם, לפני 20 שנה, ליד אריק שרון ומנחם בגין. סג"מ צעיר עם פוני, חולצה פתוחה, רובה על הכתף, ותשישות גדולה של למחרת הקרב הקשה שבו איבד שישה מחבריו.

במסוקים הם הגיעו. קודם הגיע המסוק של אריק שרון ואחריו המסוק של ראש הממשלה אז, מנחם בגין. המצלמות כבר היו. הכול היה שם. תמצית גאונית של סיפור לבנון כולו. השאלה המיתולוגית של מנחם בגין: ”היו להם מכונות ירייה?”, המבוכה של החייל מול התחביר הגלותי של ראש ממשלתו. הוויכוח בין אריק שרון לתמיר מסד על הנפגעים. ”היו שישה”, אמר תמיר. ”לא היו”, אמר שרון. ”אני פיניתי אותם”, אמר תמיר. ”זה היה לילה, אולי היית עייף”, אמר שרון.

סיפור גבורה ביקשו להעניק לנו שם, בלי דם. האמת, באותו רגע, כמו בהרבה רגעים אחרים, היתה לרועץ. ובגין, למי האמין? לסג"מ העייף, או לשר הביטחון הרענן?

”אני זוכרת שעמדתי במטבח”, מספרת יהודית מסד, אמו של תמיר. ”בבית היו הילדים, עמית אז בן 16 וגלי בת 12. בטלוויזיה הראו את הבופור, ועמית אמר, אמא, עכשיו יראו את תמיר. אני חשבתי שזאת בדיחה. לא ידעתי בכלל מה זה הבופור. פתאום אני רואה את תמיר על המסך ואני שומעת אותו מדבר. ואני זוכרת עוד שבאותו ערב רץ אליי הביתה חבר קיבוץ ואמר כולו נסער, תשמעי, ראיתי עכשיו את תמיר ואני חושב שזה יהיה הסמל של המלחמה הזאת. ואני אמרתי לו, מה אתה מדבר? על איזה סמל אתה מדבר? אחר כך הבנו”.

ככה, בלי כוונה, נגרר תמיר מסד, חייל בסדיר, לתוך הסמליות של מלחמת לבנון. לימים הטרופים של הוויכוחים על האמת מול הולכת השולל. לגבולות המטושטשים בין הפרטנסיות הגבוהות מול המציאות הקשה. לטלטול בין סיפור גבורה לסיוט לאומי.

18 שנה צצה תמונתו מדי פעם, מול שרון ובגין, על הבופור. אירוע פה, אירוע שם. דור חדש גדל בלי לדעת, בלי לחוש את הזעם, המחאה. הזיכרון מיטשטש, צרות חדשות באו והסקרים, כך אומרים, חושפים היום תמיכה גדולה באריק שרון, ראש הממשלה. ”זה רדף אותו”, אומרת אמא יהודית. ”הוא לא סלח. איך הוא היה יכול להתווכח איתי? הוא היה שואל”.

1982. לילה. מלחמת שלום הגליל בעיצומה. יהודית מסד חברת קיבוץ כפר מסריק בתורנות שמירה. עוד מעט בוקר והעיתונים מגיעים לקיבוץ. יהודית לוקחת עיתון, מרפרפת ופתאום רואה כתבה על שושנה שמואלי, אם לחייל בלבנון המבקשת להקים ארגון חדש בשם ”אמהות נגד שתיקה”. ”לא הלכתי לישון. כל כך התרגשתי. זה בדיוק הדבר שרציתי לעשות. חיכיתי לבוקר ומיד התקשרתי לשושנה שמואלי ואמרתי לה, אני מצטרפת. אני איתך.

”באחת החופשות של תמיר ישבתי לידו ואמרתי לו שאני רוצה לעשות משהו בעניין לבנון. זה יפריע לך? שאלתי אותו. והוא אמר לי, ’אמא, תעשי מה שאת מרגישה’. ואני הרגשתי שקיבלתי את ברכת הדרך”.

ברכת הדרך של תמיר לא סחפה את כולם. בעלה גיורא, אז מח"ט החטיבה שבה שירת בנו, התנגד לפעילות המחאה של אשתו. ”הוא אמר לי, אם הצבא והממשלה החליטו שצריך להיות שם, אז צריך להיות שם. יש דרכים, יש מוסדות לטפל בכך, לא צריך להפגין. זה רק מחליש. אבל אני, באינטואיציה, ידעתי שלא צריך להיות שם. אנחנו לא צריכים להיות כובשים. מי אנחנו שנעשה שם סדר? וזה לא היה קל”.

סירב להיכנע ללחץ

סגן אלוף במיל’, גיורא מסד, אבא של תמיר, בן למייסרי קיבוץ כפר מסריק, מסתובב בחצר בית בנו המת במושב, בזקיפות קומה מאופקת. רק על הלחלוחית הקבועה בעיניים אין שליטה. קולו שקט מאוד, מילותיו קצרות.

סיפור לבנון, סיפור המפגש של בנו עם שרון ובגין, רחוק מלהותיר בו צלקת. ”אני חושב שאריק פשוט לא ידע על הנפגעים”, הוא אומר. ”אני לא מייחס לזה יותר מדיי משמעות וזה לא היה בעיניי סמל להולכת שולל. היתה טעות בתפיסה שביקשה לעשות סדר חדש בלבנון. זה הכול”.

אריק שרון לא הפך למועקה בבית משפחת מסד. ”תמיר”, הוא אומר, ”לא היה מתומכיו הגדולים של שרון אבל מצד שני הוא גם לא היה מהלוחמים הפנאטיים בו. אנחנו חינכנו ונהגנו בנאמנות כלפי המחויבות לשלום, בלי קשר לעובדה שמנהיגים מהימין מילאו וממלאים תפקידים מרכזיים במדינה. גם אם חלקנו עליהם בצורה קיצונית, כיבדנו את מנהיגותם”.

תמיר מסד חי כמו רובנו את הקונפליקט שייצגו האב והאם. האם שיצאה לרחובות למחות מחאה אזרחית נגד השלטון והאב, סגן אלוף, שביקש למלא בנאמנות אחר החלטות השלטון.

מוסריות הוויכוח על הבופור לא סדקה את החינוך של תמיר, את השקפתו הפוליטית, שמעולם, כך אמר האב, לא התערבבה בפעילות הצבאית. ובכל זאת, משהו נותר בו. אף שהתנגד לתופעת הסרבנות שתפסה תאוצה בזמן האחרון, סירב להיכנע ללחץ ולשלוח לכלא חבר ותיק שחתם על עצומת הסרבנים. ”יש לו בעיה בבית”, הסביר לחבריו ו”הוא לא יוכל להתגייס הפעם”. גם לחייל נוסף שמצאו את שמו ברשימות, מצא פתרון. ”התקשרנו לרבני הסרבנות”, אמר לחבריו הועמים בחיוך, ”והם הוציאו פסק הלכה שבחור אדר מותר לו לשרת. סידרתי לו פסק הלכה מהרבנות. אתם רואים? לא נתתי לו להתחמק”.

יהודית וגיורא מסד. ”מי אנחנו שנעשה סדר בלבנון?” ● צילום: רובי קסטרו

יהודית מסד: ”לא ידעתי בכלל מה זה הבופור. פתאום אני רואה את תמיר על המסך. רץ אליי הביתה חבר קיבוץ ואמר ראיתי את תמיר ואני חושב שזה יהיה הסמל של המלחמה הזאת. ואני אמרתי לו, מה אתה מדבר? על איזה סמל אתה מדבר? אחר כך הבנו”

היה קרוב למוות

בית הקברות של קיבוץ מסריק ממוקם באמצע השדות. תמיר ביקש להיקבר שם. בכניסה לחניית בית הקברות הציבו עוברי ענף גידולי השדה, שלוש קטפות כותנה גדולות ועליהן דגלי המדינה. הצדעה חקלאית למסע האחרון של תמיר.

תמיר דור שלישי למייסדים. סבו וסבתו שעלו מצ’כיה הקימו את הקיבוץ בשנת 1939. אידיאולוגיית שמאל אדוקה של השומר הצעיר יחד עם חינוך לא מתפשר על חשיבות השירות הצבאי. שלושה בנים היו להם: גיורא, אבא של תמיר, סגן אלוף במיל’, אחיו אביטל סגן אלוף, ואח נוסף עופר רב סרן. שני בניו של גיורא, תמיר ועמית, גם הם קצינים בדרגת רב סרן. כולם בחי"ר.

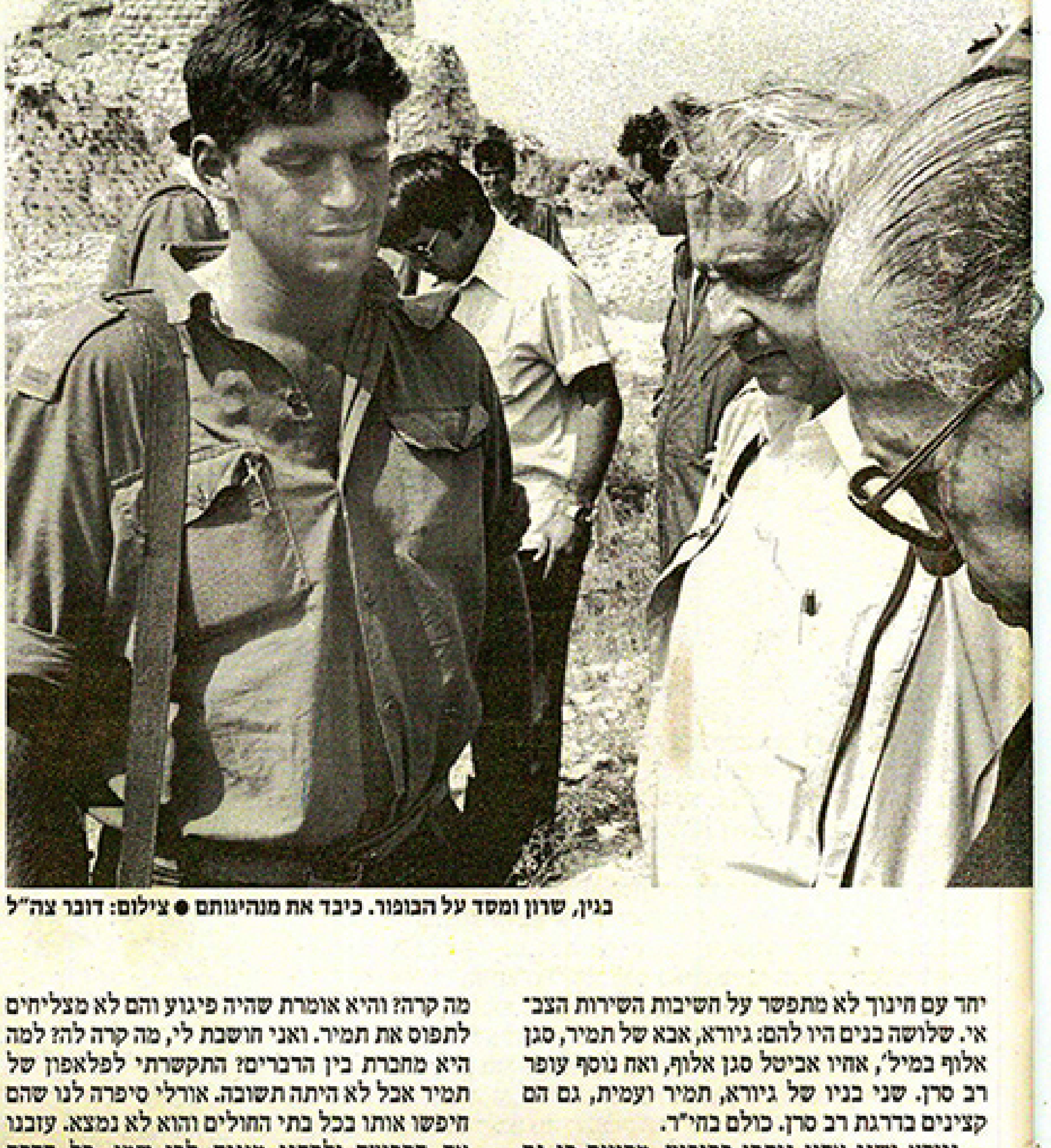

בגין, שרון ומסד על הבופור. כיבד את מנהיגותם ● צילום: דובר צה"ל

גיורא ושני אחיו נותרו בקיבוץ, מקווים כי גם בניהם יחיו שם. אבל הדור השלישי כבר ביקש לבנות את חייו במקומות אחרים. לפני שבע שנים עברו תמיר ואשתו אורלי למושב בן שמן שבו גדלה. ”לי זה היה מאוד קשה”, אומר גיורא מסד. ”חשבנו שהבנים שלנו כולם יחיו לידנו בקבוץ, קיווינו, אבל הם כמו הרבה ילדים עזבו את הבית”.

ובחצר בבן שמן כבר יש קלמנטינות על העץ והנכד הקטן של גיורא ויהודית חוזר מהגן, מביט באנשים מסביב ומפעיל מכונית חשמלית שנופלת במדרגות וכמעט נשברת.

”היה לי כל כך חשוב להקים משפחה משלי”, אומרת יהודית מסד. ”אני ניצולת שואה, ניצולת רכבת קסטנר. זה חוט שמלווה אותי לאורך כל השנים. הגעתי לכפר מסריק אל המוסד החינוכי של הקיבוץ. אמא שלי חיה כנוצרייה בשואה. כך ניצלה. נותרו ממשפחתי רק אמא ואני. אבא שלי ואחי, וסבא וסבתא וכל הדודים והדודות נספו.

”בקיבוץ הכרתי את גיורא והתחתנו. רציתי להקים משפחה משלי. תמיר הוא הבן הבכור. אז באותם ימים היתה לינה משותפת בבית הילדים והיה לי מאוד קשה להיפרד ממנו בלילות ולהשכיב אותו בבית הילדים. כמובן שהדבר השפיע גם עליו. הקושי שלי היה לקושי שלו. הפרידות האלה היו החוויה הכי משמעותית עבורי מתקופת הילדות של תמיר.

”לפני ארבע שנים הזמינה אותי המורה של הנכד הבכור לספר את סיפור ההצלה שלי בשואה. בסיום דבריי אמרתי שהנקמה הכי גדולה שלי בנאצים היא ששרדתי והקמתי משפחה לתפארת והבנים שלי משרתים בצבא של המדינה שקמה. כשסיימתי סיפרה לי המחנכת שביום הזיכרון הם עומדים להזמין את הבן לספר על קרב הבופור. ופתאום הבנתי שיש כאן מעגל. אני מספרת על השואה והבן שלי מספר על המלחמה. זה היה מומנט מאוד מרגש מבחינתי”.

ושם על הספה בסלון בית בנה, טבועה ביגונה, נזכרת האמא בעוד רגע. תמיר בכיתה י"ב, חוטף התקף אפנדציט ואיש בבית החולים אינו מזהה זאת. שעות בחדר מיון, הילד סובל, האפנדציט מתפוצץ בסתר ואז נכנס לפתע רופא אחר והם דוהרים לחדר הניתוח. ”כשהרופא יצא הוא אמר לנו, אתם יכולים לעשות לו עוד פעם יום הולדת”. כמה היה קרוב היה אז המוות.

בסוף השבוע האחרון בילו בטורקיה. גיורא מסד, ראש קונצרן מפעלים אזוריים ”מילואות”, ויהודית יצאו עם כל העובדים לנופש. ביום ראשון בצהריים נחתו בשדה התעופה. טלפון ראשון לילדים. ”אני שומעת את אורלי, אשתו של תמיר, בוכה בטלפון. מה קרה? והיא אומרת שהיה פיגוע והם לא מצליחים לתפוס את תמיר. ואני חושבת לי, מה קרה לה? למה היא מחברת בין הדברים? התקשרתי לפלאפון של תמיר אבל לא היתה תשובה. אורלי סיפרה לנו שהם חיפשו אותו בכל בתי החולים והוא לא נמצא. עזבנו את הקבוצה ולקחנו מונית לבן שמן. כל הדרך אמרתי בשקט, לא, לא, לא. כשהגענו מצאנו כבר את הקצינים בבית”. ועכשיו אורלי ספונה בחדר עם הרופא, ושלושת הילדים שלה ושל תמיר חוצים את הסלון והחצר, בחצייה ממהרת ושתקנית.

גירסאות סותרות

למה הוא התקרב? מה היתה הסיבה? ככה שוברים את הראש חבריו ליחידה, יורם פרדקין שמחליף אותו כמ"פ וסגנו עומר פלד. כבר ערב והם עומדים ליד העץ בחזית הבית. אחר כך ישבו וישאלו שוב, מנסים לבאר לעצמם מה עבר על תמיר, לוחם מיומן כל כך. ”משהו בטח קרה שם ואנחנו לא יודעים מה”.

עדיין יש כל כך הרבה גירסאות לדקות הללו, מאז הזעקה ”מחבל, מחבל” ועד להפעלת תגורת הנפץ. האב אמר שאלוף פיקוד מרכז, משה קפלינסקי, שלחם עם תמיר בבופור והיה לחברו, סיפר שתמיר ירה במחבל והרגו, וכשהתקרב ירה ככל הנראה חייל נוסף בבטן המחבל וכך הופעלה תגורת הנפץ.

יורם ועומר, שהגיעו במהירות לתחנת הדלק הזאת, שמעו מאנואר, חייל שישב אותה שעה עם תמיר, גירסה אחרת. שניהם כך סיפר רצו מיד לעבר המחבל. הם ירו בו והמחבל נפל. אנואר נשאר בעמדת כריעה ותמיר וקצין מאיתמר התקרבו למחבל ששכב על הארץ. הם תפסו בידיו מנסים לנטרלו. המחבל איש גדל גוף התיישב ואחר כך נשכב. בשלב הזה ככל הנראה הופעל המתג. ”כן, היתה לו סיבה לרוץ לעבר המחבל, רק שלא נדע מה היא”, הם אומרים.

ביום שתמיר סיים את הפיקוד על סיירת החטיבה, לפני כשנתיים, נשמה אשתו לרווחה, עכשיו יבוא השקט, אמרה. בית במושב, בריכת שחיה קטנה, גינה, שלושה ילדים, עבודה על מכשיר להורדת לחץ דם בעזרת מוזיקה והסדרת הנשימה, טיול לתאילנד, שבת אצל ההורים בקיבוץ, טיולים בארץ, ליווי הילד לאימוני כדורסל. סתם פיסת חיים נעימה.

אבל סדר היום הישראלי לא מותיר הרבה תקווה לפיסות חיים שגרתיות כאלה. השבוע נקבר בכפר מסריק תמיר מסד, קצין מילואים שביקש לחסום מחבל. ועוד מעט אולי בחירות חדשות, ויש להניח שאיש לא יזכור את הוויכוח בין תמיר לראש הממשלה על הבופור, שנקבר בהיסטוריה של המדינה הזאת, כך נראה, כבר לפני זמן רב.

kafra@maariv.co.il

רוביק רוזנטל

בין שתי תמונות

בתמונה של בגין, שרון ותמיר מסד לאחר כיבוש הבופור אפשר לראות מנהיג מתומרן, שר צבא מתמרן, ופתוס מלחמתי שזמנו עבר. איזה הבדל לעומת תמונת רבין, דיין ונרקיס נכנסים לעיר העתיקה במלחמת ששת הימים

מעט תמונות נותרו בזיכרון ההיסטורי כסמלי על של מלחמות ישראל. אם מבודדים את התמונות החשובות, המובהקות, הבלתי נשכחות, מגיעים לשלוש תמונות במלחמת ששת הימים, ולתמונה אחת במלחמת לבנון. המלחמות האחרות נותרו ללא סמלים ויזואליים, אם נוציא מן החשבון את פניו של נחמן שי האוחז בכוס מים וירטואלית בימי מלחמת המפרץ.

ממלחמת ששת הימים נותרו יוסי בן חנן בתעלת סואץ, הצנחן הבוכה, והשלושה: יצחק רבין, משה דיין ועוזי נרקיס, נכנסים דרך שער האריות אל העיר העתיקה. הרמטכ"ל, שר הביטחון, אלוף פיקוד המרכז, שלושתם במדים. בלי דיבורים, ללא זחיחות דעת, בביטחון שקט של מנצחים. ראש הממשלה הזקן, המהוסס, אשכול, איננו בתמונה. אם היה לתמונה פסקול היינו שומעים אותם מחליפים טקסטים לקוניים של אנשי צבא, ואולי ברקע היתה מהדהדת ההודעה בקשר של מוטה גור, ”הר הבית בידינו”. מבין השלוש זו הפכה לתמונה המובילה, החד פעמית, העומדת בשיני הזמן ממלחמת ששת הימים.

ממלחמת לבנון נותרה תמונה אחת. אריאל שרון, שר הביטחון, מנחם בגין, ראש הממשלה, כמה עיתונאים ויועצים, ותמיר מסד, הקצין שקיבל על עצמו להחזיק את ההר עם כוח קטן לאחר שההר נוקה מקרב הדמים שהיה בו ערב קודם לכן. תמונה עם פסקול: שיחה בין השלושה. בגין שואל, תמיר עונה, שרון משלים–מתקן. את השיחה המוקדמת בין הקצין לשרון, שבה אמר תמיר לשרון שההר נכבש באבידות כבדות ושרון פסל את דבריו, לא תיעדו המצלמות שהגיעו למקום עם ראש הממשלה.

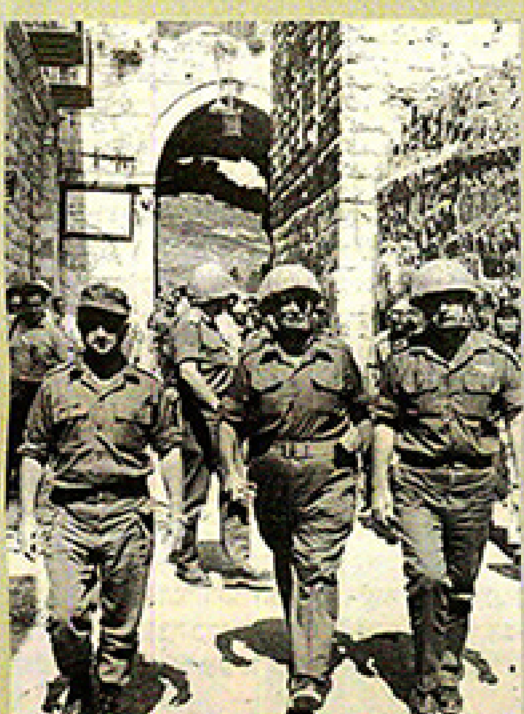

רבין, דיין ונרקיס בדרך לכותל. ללא דם רע

רבין, דיין ונרקיס הגיעו לעיר העתיקה באופן מתבקש, חלק מזרימת האירועים, ללא כוונה מוקדמת שהתמונה תהפוך לסמל. בגין ושרון הגיעו כדי להצהיר הצהרה: הבופור בידינו. הבופור, סמל האיום הלבנוני, מבצר צלבני בראש הר, נכבש, האיום הוסר, קברניטי המדינה והמלחמה משחזרים את תהילת כיבושי ששת הימים באירוע מתוזמן. בגין לא שב עוד להצטלם באתר ניצחון בלבנון, לא נראה בפאתי ביירות ולא עמד על המרפסות הצופות על סברה ושתילה. התמונה שנועדה להיות סמל אכן הפכה לסמל, נחקקה בזיכרון הקולקטיבי, אך בניגוד לכוונת הוגיה–מצולמיה היא הפכה לסמל שלילי, והשימוש החוזר בה העצים את המיתוס השלילי של מלחמת לבנון.

כמעט כל מרכיב בתמונה, כולל פס הקול שלה, שירת את הסמליות השלילית הזו, שגם אותה נוח להציג על דרך ההשוואה. הר הבית לעומת הבופור. מחד, מקום טעון, מרגש, בעל שם יהודי, מורכב משתי מילות יסוד בבניית מיתוסים ישראליים: הר, בית, בלב הארץ המחולקת, בלב ירושלים. מאידך, הבופור: שם צרפתי, מבצר צלבני, מקום שלא נועד לבני אדם להיות בו אלא לאנשי צבא בימי קרב ולארכיאולוגים בימי שלום. מקום רחוק, בארץ נוכרייה.

מחד, משולש תמים: דיין, רבין, נרקיס, שלושה צברים, ללא הירדכיה בולטת לעין, ללא דם רע וללא אג’נדה נסתרת. מאידך, משולש המייצג את הקרע ההולך ומתרחב סביב המלחמה. שרון, המהרהר סדר חדש בלבנון, מלחמה מתגלגלת ומניפולציה על ראש הממשלה, בגין המנסה, אחרי שנכנס להיסטוריה של השלום, להיאחז בהיסטוריה גם דרך המלחמה והוסף את הניתוק של מנהיג לא צברי, בוגר הצבא הפולני, ומשמיע שאלה שהפכה למנטרה מלעיגה: ”היו להם מכונות ירייה?”. תמיר, ”האיש בשטח”, הרואה את המציאות ללא פניות: כן, הם נלחמו, באמצעות רובים. הם לא נכנעו. הכול בתמונה הזו: המקום הזר, המנהיג הפתטי המתומרן, שר הצבא המתמרן, הפתוס המלחמתי שזמנו עבר. והמילים שלא נאמרו למצלמה: היו נפגעים. נגבה מחיר דמים כבר.

כל אחד מהמרכיבים האלה תרם להפיכת התמונה על הבופור לסמל השלילי של מלחמת לבנון, אבל אם היה אריאל שרון מקשיב היטב לתמיר מסד, בתמונה שלא צולמה, ומבין שההר גבה קורבנות במקום לדחות את דבריו, ואילו היה מנחם בגין אומר בלב רגש: ההר הזה גבה היום קורבן כבד, שישה בחורים נהרגו, אבל המחיר ראוי למען הגנה על המולדת, לא היתה התמונה על הבופור הופכת לסמל. דמם של השישה שנזנח בתמונה הזו, אבל לא נשכח, הפך סמל להכחשה, להולכת השולל שהיא תמציתה של מלחמת לבנון. הדם המוכחש ההוא מייצג את הדם הרב שנשפך על אדמת לבנון מאז, ואת קורבן התמיד של חיילים צעירים על מזבח המלחמה, שהוא קורבן טרגי גם במלחמות צודקות, אבל בוודאי במלחמות שאינן כאלה.

ruvik@maariv.co.il